

zoon planetos

petko vojnić purčar

Smrti smrtna samrt sama smiono sačekuješ
Živote žrtvujući žišku živu žežeš
Pepelnu tišinu da ne zgasne
I plam i vodu koji tek skupa opstoje

Na gradskom parkingu vježbač širi ruče
Dosegnuti li će žuđene prstenove

Bog je mrtav Bog li je živ
Čutimo njegovo usnulo srce
Otipavamo njegove žile s freske

Apooteozo smrti blizankinja si životu

I neodlučan se odlučuje
Kada drži da je prerano na startu

I kada udara biljeg kameni kod cilja

Učenicu kamenovaše učitelja mudraca
Otkri im nebesku moždanu kapu njene zrake

Koje ih prate od rođenja do pobune
Raskomadaše svog idola kao moljčanu šubaru
Nostalgiju hitnu bojađa duge i potoku

Poslaše žrtvu naknadnicu
Zlatne čirake i krave koje su znale put
Dostojnici pratili su ih do granice
Svjedok je veliki crni kamen
Oni koji se ne obradovaše kovčegu s poklonom
Sasječeni su tu i trava posta slankasta
Krave su je slatko pasle
A onda su im vimena rasporena
Blagosiljala se muža dvostruke krvi

Ne obziruć se što svaki dan ističe sunce
Marko Marulić pomamno zapjeva u svom
maslinjaku
*Cveće premaliti cvate pak opada
veće zrijuć liti s stabla na tle pada
a ti glavu dvižeš, ter se velik činiš
više sebe sižeš, umriti li ne mniš?*

Holizmu, zar sve je biologija cjeline

Homeomerijo, samo li jedna čestica drži cijeli
kozmos, a on opet samu trun u oku

Hominaciju, koliko odmakosmo od puta tigra
Hominizmu, svo iskustvo čovjekovo li je
Homogenijo, zadovolji um al' i život i pjesmu
Zorno, osjeti organima osjećajnu oznaku
On i Oni, On i Ono, On i Ona

Zrvanu, udjeli nam snagu misli i tijela, sjaj
spoznaje i starost izmirenu krajem

Magijci, živjeste u Iranu, Maloj Aziji, Egiptu
i Mezopotamiji, a sad samo u nama

I fra Vid stigne iz Kotora u Dečane
Zbaci sa sebe krute prašnjave halje
Zamišli zdanje oslobođeno skrušenosti
Skrušeni će se kasnije u njemu klanjati
Slušajući nijemo proročanstvo kataklizmi

Mizidi, oceanski mravi, noge vam rascijepiše
u rašlje rašljonošci otad vas zovu na trpezi
grenlangdkom ste kitu koji je proždrljiv
kao mravodog ali kolika je tek za vas trpeza
kit samoubojički nasukan na podvodni greben
suhomrzličasta lišajasta Grenlanda

Hrast lužnjak, vršnjak Marulićev
Visok četrdeset metara debel dva i pol

Plod žir – novac, penis, metak. Čaj od kore
i oblog na raspucale bradavice dojki

Njegova šišarka daje protuotrov
od trovanja teškim kovinama i alkoholoidima

Kilavica spasava od vodene bolesti
katara dišnih organa i žutice
(o osame i očaja nikako)

Kužnjak – protiv astme i bolesti živaca
(protu kuge slabo, bez rezultata)

Mrazovac – od astme i reume
(nemoćno za suhomrazicu i sušicu)

Lazarkinja – za nesanicu
(u snu svim Lazarima što dohode)
Planetos, usudu litalice crna beskraj

U Knjizi Postanka na početku
Bi svjetlost i bi tama
Bog načini Čovjeka na sliku svoju
I čovjek sačini Boga na sliku svoju
I Sotonu na sliku svoju sa ciničnim grčem
Čovjek doista zagospodari ribama, pticama
stokom, svom zemljom i svim gmizavcima
što od pamtivijeka puze po njoj
Plodite se, množite se, napunite zemlju
(A što kada se zemlja napuni
Na kraju zar poslije dva tisućljeća

Otkrivanje će se obistiniti
»Da, dolazim uskoro!«
»Da, dolazim...«

prevazilaženje ustaljenog modela*

jože pogačnik

Sa autorom prve historije rusinske književnosti povezuju me dve drage uspomene. Dve akademske godine, od 1973. do 1975. bio sam dekan Filozofskog fakulteta u Novom Sadu. Na toj dužnosti smatrao sam da visokoškolsku ustanovu, na čijem se čelu nalazim, treba što više približiti kulturološkom pluralizmu višejezične Vojvodine. U to vreme bio sam i predsednik radne grupe koja je, prema odluci Pokrajinskog izvršnog veća, trebalo da pripremi optimalnu projekciju razvoja humanističkih nauka za jedan duži period. U tu je projekciju, kao prvo ušao zadatak da u okviru fakulteta, gde su već postojale mogućnosti za izučavanje mađarskog i slovačkog jezika, organizujemo jednaku mogućnost i za rusinski i rumunski jezik. Uz svesrdnu podršku Rektorata i Pokrajinskog komiteta, akcija je uspela. Na konkurs za asistenta na predmetu rusinska književnost prijavio se, ovde prisutni, Julijan Tamaš. Nakon izbora pojavile su se, kako to često biva, u životu, različite spletke i malograđanska naklapanja, što je imalo za posledicu da sam jednog dana, kao rukovodilac ustanove, primio kandidatovo pismo s odlukom da ne kani zasnovati radni odnos. O Julijanu Tamašu sam tada već nešto znao, a to znanje mi je bilo dovoljno da zaključim kako je reč o neobično talentovanom mladom čoveku, koga treba sačuvati ne samo za poeziju, nego i za nauku o književnosti. Jedne sam subote zakazao razgovor s njim, trajao je poduže, a na kraju sam pred njim poderao njegovu, takozvanu, ostavku, te ga time nekako »prisilio« da ipak uđe na stazu koja ga je ovom knjigom dovela do prvog, i to vrlo značajnog, naučnog rezultata.

Upravo je za taj rezultat vezana i druga uspomena. Ljudska taština je, naime, prouzrokovala da je rukopis knjige već bio pripremljen za štampu, a još nije imao obaveznju stručnu recenziju. U dosta mučnoj situaciji, uskočio sam, iskreno verujući da pomažem dobru stvar, i tako reći preko noći formulisao pozitivno mišljenje, na osnovu kojega je knjiga mogla da se, početkom ove godine, pojavi u javnosti. Objavljena knjiga u celosti potvrđuje moju pozitivnu ocenu autora Julijana Tamaša i opravdava pomenute moje intervencije, da tako kažem, u njegovu biografiju.

Reč je o naučnom radu koji zaslužuje pažnju iz dva razloga, autor je opisao, kako sam kaže, istoriju i status rusinske književnosti, što znači da je po sredi prva celovita sinteza književnoistorijskog zbivanja, koje je do danas stvarano na rusinskom jeziku. Rusini imaju razlog da taj blagdan žetve, ako to smem da tako nazovem, upišu u kalendar kao vrlo značajan kulturni trenutak u svom nacionalnom postojanju. Drugi je razlog u naučnim i metodološkim dometima knjige. Autoru je, naime, uspelo da javnosti prezentuje tekst koji je podjednako poticajan kao za jugoslovensku, tako i za evropsku teo-

riju i praksu književne istoriografije. Obe činjenice rezultat su određenih autorovih ličnih prednosti i stručnih opredeljenja. Julijan Tamaš je pre svega čovek koji ima visoko razvijenu sposobnost genetskog i sintetskog mišljenja. Da bi tu svoju psihofizičku sklonost hranio, da tako kažem, razvio je u sebi natprosečnu znatiželju, koja se ne ograničava na bilo kakve granice, nego uvek traga za onim što je čovekovo postojanje. Metaforično poistovećenje rusinske književnosti s univerzumom u kapi rose, posledica je upravo saznanja da su i literarna produkcija i naučno istraživanje univerzalne činjenice. Kao pošteno istraživač, dakle, baveći se jednim segmentom ljudske aktivnosti, tj. rusinskom književnošću, on istovremeno zna da razmatra fenomen ljudskog uopšte. Autor polazi od pretpostavke da se književni univerzum, kao što on kaže, sagledava iz perspektive zavičaja kao utočišta, u kojem se lirski ili pripovedački subjekt oseća, ako ne sigurno, a ono manje sigurno. U zavičaju neprijatnosti života ne postaju osmišljenije nego se lakše podnose. Jezikom psihoanalize, usmerenost lirskog subjekta u zavičaj, kao izvesno egzistencijalno utočište, jeste psihički pokret vraćanja u uterušno stanje. Zavičaj i univerzum istovremeno su osnovne tematske inspiracije rusinske književnosti. U postojanju i izmenjivanju ovih dvaju vrela, Tamaš ih naziva ruralističko i egzistencijalno, autor vidi unutrašnju tenziju građe koju sistematizuje i osmišljava. Na takav je način stvorio filozofsku osnovu za bavljenje književnošću, koja je kao predmet vrlo svojevrsna i vrlo specifična. Reč je, dakako, o predmetu istraživanja koji se nalazi u još nedovoljno definisanom polju između književnosti dijalekatske i nacionalne, matične i autonomne, a uz to ona funkcioniše u varijabilnim osnovnim matičnim kontekstima.

Do 1918. rusinska književnost je deo tradicije koja pripada zakar-patskom kontekstu, do osamostalijavanja dolazi tek između dva rata. Posebna književna i kulturna tradicija profilise se naročito nakon 1945. kada dolazi do standardizovanja književnog jezika i do umnožavanja idejno-estetskih funkcija. Zbog toga se autor opravdano pita da li u rusinskoj književnosti postoji osnovni strukturni tok, koji bi bio izraz istorijskih, društvenih i egzistencijalnih prilika i koji bi obuzimao celokupnu literarnu produkciju. Metodološka pretpostavka, koja je logična i primerena takvoj situaciji, mora da glasi: kontinuitet, rusinska književnost »ne ostvaruje stilskih formacijama, nego umnožavanjem funkcija teksta«. Pristup koji se zbog toga predlaže jeste »razvijanje ideje o nezavršenim dinamičkim procesima, tendencijama u strukturi«, u koje su uključeni postupci oblikovanja na različitim nivoima pojedinačnog dela, ukupnog književnog dela, jednog niza nadređenih poetika tradicije. Ideja o poetici tradicije pokazala se naročito plodnom za opis situacija književnosti naglašeno nekontinuiranog i ubranog razvoja. Rusinska književnost sadrži stilske elemente iz evropske novije književnosti, od prosvetiteljstva do danas.